

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

ПАПП В. В.

УДК 334.012.64

Папп В. В. Сучасний стан і тенденції розвитку малого підприємництва в Україні

Метою статті є дослідження стану й тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні в умовах сьогодення, оцінка основних недоліків і визначення перспектив розвитку. Аналізуючи, систематизуючи та узагальнюючи наукові праці учених, у статті проаналізовано системні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні. У процесі дослідження визначено пріоритетні напрями державної підтримки розвитку малого підприємництва загальносистемного характеру, а також специфічні заходи державної підтримки розвитку малого підприємництва. Обґрунтовано та надано рекомендації щодо підвищення ефективності підтримки та визначення стратегічних перспектив розвитку малого підприємництва в Україні. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка механізму інституційної підтримки малого підприємництва в Україні, що дозволить активізувати підприємницьку активність.

Ключові слова: мале підприємництво, малі підприємства, фінансовий результат діяльності малих підприємств, державна підтримка, суб'єкт господарювання, фінансування, види економічної діяльності.

Табл.: 3. **Бібл.:** 8.

Папп Василь Васильович – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра фінансів і банківської справи, Ужгородський національний університет (вул. Підгірна, 46, Ужгород, Закарпатська обл., 88000, Україна)

E-mail: papw@rambler.ru

УДК 334.012.64

Папп В. В. Современное состояние и тенденции развития малого предпринимательства в Украине

Целью статьи является исследование состояния и тенденций развития малого предпринимательства в Украине в условиях нынешнего времени, оценка основных недостатков и определение перспектив развития. Анализируя, систематизируя и обобщая научные труды ученых, в статье проанализированы системные проблемы развития малого предпринимательства в Украине. В процессе исследования определены приоритетные направления государственной поддержки развития малого предпринимательства общесистемного характера, а также специфические мероприятия государственной поддержки развития малого предпринимательства. Обоснованы и предоставлены рекомендации относительно повышения эффективности поддержки и определения стратегических перспектив развития малого предпринимательства в Украине. Перспективами дальнейших исследований в данном направлении является разработка механизма институциональной поддержки малого предпринимательства в Украине, которая позволит активизировать предпринимательскую активность.

Ключевые слова: малое предпринимательство, малые предприятия, финансовый результат деятельности малых предприятий, государственная поддержка, субъект хозяйствования, финансирование, виды экономической деятельности.

Табл.: 3. **Библ.:** 8.

Папп Василий Васильевич – доктор экономических наук, доцент, профессор, кафедра финансов и банковского дела, Ужгородский национальный университет (ул. Подгорная, 46, Ужгород, Закарпатская обл., 88000, Украина)

E-mail: papw@rambler.ru

UDC 334.012.64

Papp V. V. Modern State and Tendencies of Development of Small Entrepreneurship in Ukraine

The article studies the state and tendencies of development of small entrepreneurship in Ukraine in modern conditions, assesses main shortcomings and identifies prospects of development. While analysing, systematising and generalising scientific works of scientists, the article analyses system problems of development of small entrepreneurship in Ukraine. In the process of the study the article identifies priority directions of state support of development of small entrepreneurship of the general system character and also specific measures of state support of development of small entrepreneurship. The article justifies and provides recommendations with respect to increase of efficiency of support and identification of strategic prospects of development of small entrepreneurship in Ukraine. Prospect of further study in this direction is development of a mechanism of institutional support of small entrepreneurship in Ukraine, which would allow activation of entrepreneurial activity.

Key words: small entrepreneurship, small companies, financial result of activity of small companies, state support, economic subject, financing, types of economic activity.

Tabl.: 3. **Bibl.:** 8.

Papp Vasilij V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Finance and Banking, Uzhgorod National University (vul. Pidgirna, 46, Uzhgorod, Zakarpatska obl., 88000, Ukraine)

E-mail: papw@rambler.ru

На сучасному етапі становлення ринкового середовища в Україні особливе значення має розвиток малого підприємництва. Саме малі підприємства, що не вимагають великих стартових інвестицій і гарантують високу швидкість обороту ресурсів, здатні найшвидше і економічно вирішувати проблеми реструктуризації економіки, формування і насичення ринку споживчими товарами в умовах дестабілізації економіки і обмеженості фінансових ресурсів.

Мале підприємництво відіграє важливу роль в економічному і соціальному житті розвинених країн, де на його частку припадає до 70% валового національного продукту.

Актуальність цієї теми визначена в першу чергу об'єктивно важливою роллю малого підприємництва в сучасній соціально орієнтованій ринковій економіці, перехід до якої є головним вектором реформ в Україні. Мале підприємництво є важливою складовою ринкового господарства, невід'ємним елементом конкурентного механізму. Це зумовлено тим, що воно є одним з провідних секторів ринкової економіки і значною мірою впливає на зайнятість, темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику внутрішнього валового продукту, структурну перебудову економіки, характеризується швидкою окупністю витрат.

Значним є науковий доробок українських учених, які багато в чому сприяли розвитку малого бізнесу України. Це, насамперед, Т. А. Говорушко, Е. П. Милявська, Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, А. А. Мартинюк, Т. В. Черняк, Н. А. Малиш та ін.

Зокрема, Балановська Т. І., Гоголя О. П., Тужик К. Л. розглядають важливість ролі держави в стимулюванні підприємницької активності, взаємодію інституту підприємництва з іншими структурними елементами суспільства [2].

Немченко А. Б. вбачає дієву підтримку малого підприємництва через створення та функціонування бізнес-інкубаторів як складового елементу інноваційної інфраструктури в сучасних умовах [6].

Пивоваров М. вважає одним із факторів успішної роботи малого та середнього бізнесу стан інфраструктури, яка забезпечує його ефективне функціонування [8].

Асанов Р. Е., Ганущак Л. М., Кашуба Я. М., вбачають розвиток малого підприємництва через формування інноваційної інфраструктури в Україні [1, 3, 5].

Метою статті є дослідження стану і тенденцій розвитку малого підприємництва в Україні в умовах сьогодення, оцінка основних недоліків і визначення перспектив розвитку.

У країна, як самостійна, суверенна держава гарантує нині усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права, створює рівні можливості для функціонування, доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів.

Мале підприємництво, що оперативіно реагує на зміну кон'юнктури ринку, надає економіці необхідну гнучкість. Малі компанії здатні оперативіно реагувати на зміни споживчого попиту і за рахунок цього забезпечувати необхідну рівновагу на споживчому ринку. Малий бізнес вносить істотний вклад у формування конкурентного середовища. Це один з провідних секторів, що багато в чому визначає темпи економічного зростання, стан зайнятості населення, структуру і якість валового національного продукту.

Необхідно відмітити, що економічний ризик у сфері малого підприємництва, як правило, вище, і «життєвий цикл» малих підприємств зазвичай коротше, ніж великих компаній. Навіть у економічно розвинених країнах невеликі підприємства відчувають низку характерних труднощів.

Так, малі фірми найчастіше програють великим у боротьбі за кредити. Банки відмовляють малим фірмам у позиках, а якщо і дають, то під високі відсотки, що призводить до зростання собівартості продукції і гальмує модернізацію виробництва через нестачу коштів.

Розвиток будь-якої форми підприємництва залежить в основному від двох основних умов: внутрішньої економічної ситуації в країні в цілому та її регіонах і здатності конкретного підприємця використати дані йому права для реалізації своїх господарських цілей.

Чинником, що обумовлює високу соціальну значущість малого підприємництва, є той факт, що за своїм характером мале підприємництво ґрунтується на

врахуванні місцевих потреб, інтересів, з орієнтацією на локальні ринки, спирається на історичні та багатовікові культурні традиції країни, різноманіття існуючих культур і наближає за характером стосунків усередині підприємства до сімейних. За рахунок меншого масштабу малі підприємства виявляються гнучкішими до змінних економічних умов і більшою мірою здатні реагувати на коливання споживчого попиту.

На жаль, сьогодні в Україні відсутній дієвий механізм підтримки, розвитку і захисту малого бізнесу і малого підприємництва. Про це свідчать недоліки і складнощі, що зустрічаються в процесі функціонування підприємств бізнесу. Тому перед урядом, зацікавленими організаціями відкривається широке поле діяльності. При цьому синхронно слід розвивати як державну систему підтримки бізнесу, так і ініціативу підприємців, малих, середніх підприємств по об'єднанню зусиль у сфері державно-фінансової діяльності.

У ході нового етапу економічних реформ, що почався в Україні, особливо важливим стає знаходження додаткових резервів підвищення ефективності господарського механізму, вжиття кардинальних заходів по створенню умов для виходу країни з кризової ситуації. Пошук же найбільш прийнятних для України методів оздоровлення економіки в першу чергу приводить до необхідності звернутися до світового досвіду вирішення цих проблем. Серед цілого ряду різноманітних чинників економічного зростання найбільш значимим вважають умілу реалізацію підприємницького потенціалу громадян країни, ефективне використання в економічному механізмі самостійної господарської ініціативи людини, визнання підприємництва незамінною силою господарської динаміки, конкурентоспроможності та громадського процвітання.

Існуючі на сьогодні концепції характеризують підприємництво в трьох напрямках:

- 1) доступність різних видів ресурсів і можливість ними розпоряджатися з метою отримання прибутку при постійній наявності чинника ризику і невизначеності кінцевого результату діяльності;
- 2) ефективне управління і організація виробничого процесу з постійним і широким використанням нововведень;
- 3) особлива новаторська, творча поведінка господарюючого суб'єкта, його заповзятливість, що є рушійною силою економічного процесу.

Основна ж умова можливості існування підприємництва полягає в створенні конкурентного середовища і наданні економічної свободи суб'єкту господарювання. Однією з найважливіших умов виходу України на рівень конкурентоспроможності з підприємствами далекого зарубіжжя є створення найбільш сприятливих умов для формування такої маси малих підприємств, які у своїй сукупності здатні виконувати функції інфраструктури на конкурентній основі. Це мають бути малі підприємства з широким діапазоном соціальної орієнтації, розмірів і роду діяльності. Це можуть бути підприємства з мінімальною чисельністю найманих робітників і без найманих робітників взагалі – сімейні підприємства.

Малі підприємства можуть спеціалізуватися на виготовленні відносно нескладних елементів виробів, склад і номенклатура яких змінюються відповідно до вимог ринку. Потрібні Україні також підприємства, які на договірній основі здійснюють технічне обслуговування і ремонт устаткування, обчислювальної техніки, приладів і апаратури.

Уся ця значна сфера малого бізнесу має бути такою, щоб усі підприємства, і в першу чергу великі й середні, мали можливість вибору постачальників і партнерів, продукція і послуги яких відрізняються високою якістю, надійністю і стабільними цінами, доводячи тим самим переваги цієї системи в порівнянні з рядом підприємств замкнутого комплексу, які дісталися в спадок від командно-адміністративної системи. Природно, що створення такої мережі малого бізнесу вимагає певних матеріально-технічних, фінансово-кредитних і організаційних передумов. Надання процесу створення малих підприємств масового характеру веде до виникнення сектора малого бізнесу, здатного успішно входити в інфраструктуру підприємств. Між тим, в Україні цей процес стикається з багатьма труднощами і проблемами.

Основними видами діяльності у сфері малого підприємництва в Україні є торгівля, будівництво, фінансова діяльність та сфера послуг (табл. 1).

В Україні й досі розвиток малого підприємництва залишається на низькому рівні. У країнах з розвинутою ринковою економікою чисельність зайнятих у сфері малого підприємництва, як правило, перевищує 50% населення працездатного віку (країни ЄС), а подекуди, може наблизитись і до 80% (Японія). Натомість в Україні у 2012 р. малим підприємством займалось лише 26,6% населення працездатного віку (а питома вага малих підприємств складає 92,9% від загальної кількості зареєстрованих підприємств у країні) (табл. 2).

Продукція малих підприємств формує понад 50% ВВП країн «старої» Європи (Німеччина, Франція); понад 30 – 40% ВВП у країнах «нової» Європи (Чехія, Словаччина, Угорщина). Для порівняння – в Україні (за даними 2012 р.) цей показник дорівнює 7% (табл. 3).

Унаслідок руйнівного впливу кризових явищ 2008 – 2009 рр. в Україні спостерігалось зменшення чисельності малих підприємств. Найбільше падіння припадало на 2010 р. (зменшення на 5,5% у порівнянні з 2009 р.) та 2011 р. (на 8,9% у порівнянні з 2010 р.). Кількість малих підприємств в Україні з 75 на 10 тис. наявного населення у 2009 р. скоротилась до 70 у 2010 р. та 2011 р, що відповідає показникам 2005 р. В Україні частина збиткових підприємств малого бізнесу з 32,8% від загальної кількості у передкризовому 2007 р. збільшилась до 41,4% у 2011 р.

У післякризовий період, у контексті заходів, спрямованих на скорочення дефіциту бюджетів всіх рівнів, в Україні відбулось суттєве скорочення обсягів фінансування заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва. Так, у 2010 р. рівень фінансування зазначених заходів з обласних бюджетів становив лише 43% від показників докризового рівня.

Серед фахівців, які вивчають малий бізнес, і в середовищі підприємців фігурує перелік, в який входить близько двох десятків причин, що перешкоджають розвитку малого бізнесу в Україні. Серед них: недосконалі закони і правила, що часто змінюються; надмірні податки; вузькість джерел фінансування; нерівні можливості в конкуренції з великим бізнесом; нерозвиненість інфраструктури (банки, зв'язок, інформація і т. д.); професійна невідповідність самих підприємців і т. д.

Дуже гострою є проблема формування фінансової бази становлення і розвитку малого бізнесу. Для цього йому необхідні певні пільги. До теперішнього часу зроблено тільки найперші кроки в правовому і організацій-

Таблиця 1

Кількість малих підприємств в Україні за видами економічної діяльності у 2012 р. [7]

Показник	Усього, одиниць	У тому числі			
		малі підприємства		з них	
		одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності	одиниць	у % до загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності
Усього	364935	344048	94,3	286461	78,5
У тому числі:					
Сільське, лісове та рибне господарство	47791	44622	93,4	39206	82,0
Промисловість	47747	41560	87,0	30556	64,0
Будівництво	33555	32201	96,0	26143	77,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	102969	98671	95,8	84374	81,9
Фінансова та страхова діяльність	5078	4569	90,0	3832	75,5
Операції з нерухомим майном	29895	29144	97,5	25638	85,8

ному забезпеченні формування малого підприємництва як особливого сектора економіки України. Дієвої системи стимулювання утворення малих підприємств не існує, як немає і господарського механізму їх підтримки. Комплекс першочергових заходів з розвитку малого підприємництва в Україні повинен здійснюватися в таких напрямках: нормативно-правове; інформаційно-технічне; фінансово-кредитне; організаційне; кадрове і консультативне забезпечення.

Перш за все, необхідним є створення стимулюючої податково-бюджетної політики, яка буде успішною за наявності фінансових механізмів, а також регулювання податків.

Дані про стан розвитку малого підприємництва показують, що Україна за багатьма показниками відстає від країн з розвинутою економікою. Усе це значною мірою впливає на стан економіки, задоволення суспільних потреб та ін.

Таблиця 2

Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах України за видами економічної діяльності у 2012 р. [7]

Показник	Усього, тис. осіб	У тому числі			
		мали підприємства		з них	
		тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників відповідного виду діяльності	мікропідприємства	
тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих працівників відповідного виду діяльності				
Усього	7670,1	2041,7	26,6	787,6	10,3
У тому числі:					
Сільське, лісове та рибне господарство	733,4	235,1	32,1	89,1	12,1
Промисловість	3026,2	344,8	11,4	95,9	3,2
Будівництво	398,7	204,0	51,2	73,1	18,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1214,7	501,3	41,3	223,1	18,4
Фінансова та страхова діяльність	70,9	22,4	31,6	10,7	15,0
Операції з нерухомим майном	218,7	141,8	64,8	67,3	30,8

Таблиця 3

Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) малих підприємств України за видами економічної діяльності у 2012 р. [7]

Показник	Усього, млн грн	У тому числі			
		мали підприємства		з них	
		млн грн	у % до загального обсягу реалізації відповідного виду діяльності	мікропідприємства	
млн грн	у % до загального обсягу реалізації відповідного виду діяльності				
Усього	4212194,2	670491,6	15,9	211850,6	5,0
У тому числі:					
Сільське, лісове та рибне господарство	164011,5	47546,4	29,0	14207,8	8,7
Промисловість	1505768,7	73566,0	4,9	16989,2	1,1
Будівництво	140266,7	52687,1	37,6	15515,7	11,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1661071,1	360210,5	21,7	116034,7	7,0
Фінансова та страхова діяльність	251014,7	9474,5	3,8	2203,9	0,9
Операції з нерухомим майном	51871,1	26562,2	51,2	10960,4	21,1

Головною причиною залишається недосконала система менеджменту. Усвідомлення підприємцями важливої істини: головне для підприємця – що і скільки виробляти, а не виробляти, що можемо і скільки можемо. Тобто, потрібні глибокі маркетингові дослідження, яка саме продукція користується попитом і на якому сегменті ринку вона б продавалася – це головна умова для розвитку малих підприємств.

Стан розвитку малого підприємництва в Україні в цілому є недостатнім у зв'язку з фінансово-економічною ситуацією, тому питання малого підприємництва потребує розробки і відповідного державного регулювання. Вивчення стану малого підприємництва свідчить, що сприяти його розвитку можна лише шляхом поєднання, комбінування різних методів, засобів регулювання й підтримки, головними серед яких є такі:

- ✦ фінансово-кредитна підтримка (що передбачає прямі гарантовані позики, цільове субсидювання, цільове бюджетне фінансування);
- ✦ сприятлива податкова політика (що передбачає пільгове оподаткування, надання права прискореної амортизації);
- ✦ створення політики структурних перетворень, при якій основні зусилля держави будуть спрямовані на зміну економічної структури всього господарського механізму з метою гармонізації вітчизняної економічної практики зі стандартами, поширеними у країнах – членах ЄС;
- ✦ оптимізація та прискорення процесів формування зовнішньоекономічного механізму інтеграції України у світові структури, як логічне завершення реформування соціально-економічного розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

Отже, малий бізнес відіграє в економіці будь-якої країни досить значну роль. Він є невід'ємною частиною соціально-економічної системи країни, забезпечуючи стабільність ринкових відносин, залучаючи велику частку громадян країни в цю систему відносин шляхом відкриття ними власної справи, забезпечуючи високу ефективність виробництва шляхом глибокої спеціалізації та кооперації виробництва, що сприятливо позначається на економічному зростанні національної економіки.

Цивілізований розвиток малого підприємництва можливий тільки за наявності концептуально-виваженої системи державно-правових заходів, спрямованих на економічну, соціальну, інформаційну, навчальну та інші види підтримки малого підприємництва. Без державно-правової політики у цій сфері становлення малого підприємництва неможливе, ефективність його діяльності різко знижується, цілі та призначення деформуються.

У вищезгаданих умовах абсолютне і відносне зростання малого бізнесу на фоні загального спаду виробництва і кризового стану багатьох великих підприємств, у тому числі монопольних, демонструє його великий внутрішній потенціал, можливість для досить широких верств населення забезпечити власними силами свою економічну самостійність і добробут.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка механізму інституційної підтримки малого підприємництва в Україні. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Асанов Р.Э. Проблемы развития малого предпринимательства в Украине / Р.Э. Асанов // Проблемы материальной культуры. Экономические науки. – 2008. – № 3. – С. 85 – 87.
2. Балановська Т. І. Особливості функціонування малого підприємництва в Україні / Т. І. Балановська, О. П. Гогуля, К. Л. Тужик // Інноваційна економіка. – 2012. – № 8 (34). – С. 22 – 31.
3. Ганущак Л. М. Оцінка інноваційного потенціалу та ефективність його реалізації на підприємствах // Сучасні проблеми розвитку національної економіки і шляхи їх розв'язання : кол. монографія / За наук. ред. д. е. н., проф. М. М. Єрмошенка. – К. : Національна академія управління, 2008. – С. 162 – 165.
4. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» зі змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 1 липня 2010 року № 2388-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2157-14>
5. Кашуба Я. М. Напрямки підтримки розвитку малого та середнього підприємництва / Я. М. Кашуба // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 657.
6. Немченко А. Б. Бізнес-інкубатори у сфері сучасної державної підтримки розвитку регіональної інноваційної інфраструктури / А. Б. Немченко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 25 – 34.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Пивоваров М. Розвиток інституту інфраструктури малого підприємництва: проблеми та шляхи його покращення / М. Пивоваров // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2013. – Вип. 1 (8). – С. 6 – 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images//2013/13pmgwyp.pdf>

REFERENCES

- Asanov, R. E. "Problemy razvitiia malogo predprinimatelstva v Ukraine" [Problems of development of small business in Ukraine]. *Problemy materialnoy kultury*, no. 3 (2008): 85-87.
- Balanovska, T. I., Hohulia, O. P., and Tuzhyk, K. L. "Osoblyvosti funktsionuvannia maloho pidpriemnytstva v Ukraini" [Features of the operation of small business in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 8(34) (2012): 22-31.
- Hanushchak, L. M. "Otsinka innovatsiinoho potentsialu ta efektyvnist ioho realizatsii na pidpriemstvakh" [Assessment of innovative capacity and efficiency of its implementation in the workplace]. In *Suchasni problemy rozvytku natsionalnoi ekonomiky i shliakhy ikh rozv'iazanniia* Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2008.
- Kashuba, Ya. M. "Napriamky pidtrymky rozvytku maloho ta serednyoho pidpriemnytstva" [Areas of support for small and medium businesses]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 657 (2010).
- [Legal Act of Ukraine] (2010). <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2157-14>.
- Nemchenko, A. B. "Biznes-inkubatory u sferi suchasnoi derzhavnoi pidtrymky rozvytku rehionalnoi innovatsiinoi infrastruktury" [Business incubators in the modern state support of regional innovation infrastructure]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, no. 17 (2010): 25-34.
- Oftsiniyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Pivovarov, M. "Rozvytok instytutu infrastruktury maloho pidpriemnytstva: problemy ta shliakhy ioho pokrashchennia" [Infrastructure Development Institute of Small Business: Challenges and ways to improve it]. <http://sepd.tntu.edu.ua/images//2013/13pmgwyp.pdf>